

FRISNYÁK ZSUZSA

A TELEFON NÉLKÜLI ÉLET

Telefonhasználat a Kádár-korszakban

A közhiedelemmel ellentétben Magyarország fejletlenségét a telefon-ellátottság terén nem az ország szovjetizációja, vagy a kádári gazdaságpolitika okozta. Magyarország 1945 előtt sem tartott lépést a követendő példának tekintett nyugati országokkal.¹ Az viszont igaz, hogy a szocialista Magyarország távközlési elmaradottságát tovább súlyosbította a rendszer gazdaságpolitikája. Az ország a nemzetközi tapasztalatok alapján szükséges erőforrásoknak mintegy felét fordította távközlésre a Kádár-korszakban. 1955-ben a hazai beszélőhely-sűrűség az európai átlag 70, 1986-ban már csak 50%-a. Magyarország telefonhálózatának fejlesztési üteme még a többi szocialista országnál is alacsonyabb szintű volt.

A telefonnal összefüggő levéltári és statisztikai források esetlegessége, sőt tömeges hiánya nem teszi lehetővé, hogy a téma valamennyi fontos, társadalomtörténeti, térszerkezeti aspektusát feltárjuk. A hiányok közül a legfájóbb, hogy a posta vezérigazgatóságán kiselejtezték a telefonigénylésekkel kapcsolatos iratokat. Ami a telefonhálózat térbeli szerkezetét illeti, a kábelhálózat területi-műszaki jellemzőit feltáró dokumentumok még jó ideig titkosítottak. Ráadásul nincsenek hozzáférhető településszintű adatsorok sem a helybéli előfizetőkről. A Központi Statisztikai Hivatal, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, illetve a Magyar Posta kiadásában megjelenő különböző statisztikai kiadványokból nem lehet egyetlen vidéki város telefonhálózatának éves szintű mutatóit sem hiánytalanul összeállítani.

A szocialista Magyarországon a távközlésre kiadásként, költségtételként tekintettek. A telefon nem produktív munkaeszköznek, sokkal inkább a hatalomgyakorlás eszközének számított. 1962-ben a távközlés feladatát – csökkenő

1 Az első hazai telefonhálózat igen korán – az 1877-es világszerte bostoni hálózat után alig négy évvel –, 1881-ben megkezdte működését Budapesten. Az ismeretterjesztő szakirodalomban, de a közgondolkodásban is bevett gyakorlat, hogy a fővárosi telefonhálózat korai indulásának pusztán tényéből a távközlés egykori fejlettségére következtetnek, azaz egy egyéni innovációs eredményt (a Puskás-testvérek teljesítményét) összetévesztik az innováció tényleges, társadalmi hasznosulásával. A telefonnal kapcsolatos gondolkodásmódban gyakran megfigyelhető másik tévedés, hogy korábbi adatokat hasonlítanak össze későbbi korokkal, azaz az adatokat nem helyezik relatív környezetbe.

jelentőségű sorrendben – úgy határozták meg, hogy telefon „az államigazgatásnak, a honvédelemnek, a népgazdaság irányításának és ellenőrzésének, az egyes termelési ágak és vállalatok közötti gyors érintkezésnek, valamint a lakosság életszínvonal emelésének nélkülözhetetlen eszköze”.² Sokan jutalomnak tekintették a telefont, amelyet ki kellett érdemelni.³ A telefonnal összefüggő szemléleti fordulat első nyomai csak az 1980-as évek elején jelentkeztek. A telefonhiánnyal és a telefonhasználat anomáliáival összefüggő, már a nyilvánosságban is megjelenő vélemények az 1985 körüli időszakban markánsan megfogalmazódtak.

A Kádár-korszakban a közületi és magánhasználatú telefonok sohasem estek egyenlő elbírálás alá. A hiánygazdálkodás keretei között a közületi telefonhasználat elsőbbséget élvezett. A hétköznapiakban ez azt jelentette, hogy az államigazgatási szervek, vállalatok, közületek kapták az új állomásokat, a kisebb távbeszélő forgalmat kezdeményező lakosság pedig a maradékon osztozott. De még a közületi előny sem jelentette azt, hogy egy új építésű intézmény azonnal hozzájutott volna a telefonvonalhoz. Rosszabb esetben hónapokat kellett várni, amíg megérkezett a telefon.

Magyarországon a telefonhiány 1950-től az 1990-es évek elejéig tartott.⁴ A hiány az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől krónikussá vált. Ettől kezdve többet kellett lakástelefonra várakozni, mint egy személyautó megvásárlására. A 10–15 éves sorállási idő átlagosnak számított. A rendkívül hosszú várakozási idő miatt sokan reménytelennek ítélték a távbeszélő megszerzését,

-
- 2 KPM Postafőosztály: A vezetékes hírközlés helyzete és feladatai. Budapest, 1963. február 15. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) M–KS–288/25. (Magyar Szocialista Munkáspárt. Központi szervek. Ipari és Közlekedési Osztály) 1963. 13. ő. e.
 - 3 „Ami a telefon-kérdést illeti: Budapesten minden kalapszalonnal megszerzi a telefont, ott a telefonkönyv, el lehet olvasni, hogy minden egyéb, kisebb-nagyobb maszekok, isten tudja milyen cégér alatt, miféle emberek, de megszerzik. Ha munkásember, vagy egy kis funkcionárius kéri, mert ott tart, hogy be tudja vezetetni a telefont, ott kijön az írás, és közlik, hogy még mindig nem tudják megadni, közben ugyanabban a házban, ugyanabban a környékben egymás után kapcsolják be a telefonokat olyan elemeknek, akiknél nem volna baj, ha még tíz évig nem kapnának telefont.” Dabronaki Gyula hozzászólása. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1958. október 13-án megtartott üléséről. *MSZMP* 584. p.
 - 4 1949-ben a helyreállított hálózatok kapacitása egy rövid periódusban még meghaladta az igényeket: „a legtöbb vidéki városban, még Budapest számos kerületében is, nemcsak nincs hiány telefonban, hanem bizonyos kihasználatlan lehetőségek vannak. [...] mostantól fogva március 1-ig Budapesten új előfizetők számára a telefon-belépési díjat 50%-ak csökkentjük, azaz új telefon felszereléséért 400 Ft helyett csak 200 Ft-ot kell majd fizetni, vidéken pedig, ahol a kapacitásunk nagyobb és több lehetőségünk van, ugyanerre az időre megszüntetjük új állomások felszerelésénél a belépési díjat, vagyis a 300 Ft-os belépési díjat elengedjük.” Gerő Ernő beszéde az országgyűlés 1949. január 27-i ülésén. Országgyűlési napló, 1947. V. kötet 889. p.

és be sem adták telefonigényüket. 1986-ban a Magyar Posta 465 ezer telefonigénylést tartott nyilván, de a telefonra várakozók tényleges számát egymillióra becsülte.⁵ A telefonelosztást mindig gyanakvás, a korrupció vélt vagy valós árnyéka kísérte.

A távbeszélő szolgáltatás nyereséges üzletág volt. 1978-ban a távbeszélő évi teljesítményértéke 4 milliárd Ft, a posta részben ebből tartotta el a veszteséges postaforgalmi szolgálatot. 1977-ben az MSZMP Politikai Bizottsága elfogadta azt a javaslatot, hogy az újonnan bevezetett telefonok költségeihez főállomásonként hat, ikerállomásonként 4 ezer Ft-tal járuljon hozzá a lakosság. Ez az összeg a valódi költségek kisebb hányadát fedezte, egy főállomás létesítésének költségét az 1960-as évek közepén 20 ezer Ft-ra becsülték. A távközlés gyorsabb ütemű fejlesztése céljából 1985-től a belföldi telefonbeszélgetések megemelt díjából származó többletbevételből Távközlés-fejlesztési Alapot képeztek. A telefon árbevétel arányos nyeresége 1985-ben elérte a 44%-ot. A telefonhálózat fejlesztésébe lakossági tőkét csak az 1980-as évek közepétől vontak be telefonkötvények formájában. A fejlesztés gyorsabb üteme érdekében a helyi tanácsok 40%-os önerőt ajánlottak fel a postának. A hetedik öt éves tervben (1986-tól) viszont a Magyar Posta már csak a bekerülési összeg kevesebb mint 30%-át biztosította.

Az 1970-es évek közepére az országos távbeszélő hálózat már nemcsak a lakossági igényeket (pl. lakótelepi építkezések esetén) nem tudta kielégíteni, de nem tartott lépést az ipartelepítéssel sem. 1976-ban a KPM távközlési fejlesztési programot készített elő az MSZMP Gazdaságpolitikai Bizottsága részére.⁶ Tizenöt éves periódusra két tervet dolgoztak ki, az egyik 11,5 beszélőhely/száz lakos, a másik pedig 22 beszélőhely/száz lakos értékű telefonsűrűséggel számolt.⁷ Ez utóbbi 1990-es megvalósulása esetén Magyarország Franciaország 1974-es szintjét érte volna el. De még a gyorsabb ütemű fejlesztéssel is „szinte példátlan helyzet” alakult volna ki, ugyanis Magyarország motorizációs prog-

5 Ezt a becslést alátámasztja, hogy az 1980-as évek közepének telefonkötvényes távközlési fejlesztéseibe nagy számban léptek be kötvényvásárlással olyanok, akik nem rendelkeztek telefonigényléssel. Veszprém megyében pl. a 3200 lakossági kötvényjegyző 70%-nak nem volt beadott telefonigénylése.

6 KPM Postafőosztály: Előterjesztés az MSZMP Gazdaságpolitikai Bizottsága részére a posta és távközlés helyzetéről és távlati fejlesztési irányairól, 1976. július MOL M-KS 288/42. (Magyar Szocialista Munkáspárt. Központi szervek. Ipari, Mezőgazdasági és Közlekedési Osztály) 1976. 11. ő. e.

7 A beszélőhely valamennyi közhasználatú telefonállomást jelentette. Ide tartoztak a különvonali állomások, az ikerállomások, az alközponti főáramkörök, a főállomásokhoz csatlakozó nem alközponti mellékállomások. A statisztika szempontjából beszélőhelynek számítottak azok a mellékállomások is, amelyek a városi forgalomhoz alközpontjukon keresztül kapcsolódtak.

ramja 1990-re száz lakosra 16,7 gépkocsit irányzott elő, a 22-es telefonsűrűség esetében a lakástelefonok sűrűsége alig 8,5 lett volna. A program szerint a 19-es sűrűséget feltétlenül el kellett volna érni, mert ez elengedhetetlen volt a közületi igények kielégítéséhez. Ez esetben csak orvosok és közéleti személyiségek néhány ezres tábora juthatott volna telefonhoz. Ha a 19 beszélőhely/száz lakos sűrűség 1990-es elérését tűzték volna ki célul, akkor az 1975-ös 200 ezer telefonra várakozó helyett 1990-ben 250 ezer várakozóval kellett volna számolni. Bár a minisztertanács 1979-ben elfogadta a kétféle variációra kidolgozott koncepciót, a tervekben végül semmi sem valósult meg. A hatodik öt éves tervben (1980–1984) a posta a hosszú távú koncepció alsó sávú értékeihez kapott forrásokat, ami azzal a következménnyel járt, hogy 1980–1984 között 90 ezer telefonnal kevesebbrel nőtt a hálózat, mint 1975–1979 között. A fejlődés üteme tehát csökkent, a távközlés rosszabb paraméterekkel jött ki a hatodik öt éves tervből, mint amivel indította. 1989-ben a megyék telefonsűrűsége 6–16 beszélőhely/száz lakos közötti értéken mozgott.

A távközlési beruházások 1970–1980-as évekbeli visszafogásáról az Országos Tervhivatalban döntöttek. A távközlés elhanyagolásával összefüggő döntési folyamatok nem kaptak nyilvánosságot, részleteiről – a közlekedési beruházások visszafogásához hasonlóan – nem kerültek elő dokumentumok. A tények azt mutatják, hogy a Tervhivatal az eladósodás miatti szűkös forrásokat inkább az exportot növelő és a külgazdasági egyensúlyt javító ágazatokba csoportosította. Fennmaradt viszont egy belső feljegyzés, amelyet az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke számára írt egyik munkatársa 1979-ben, és amely feltárja a tervhivatali akarattervényesítés módszerét. „Várható, hogy a szükséges jelentős postai beruházásoknak az Országos Tervhivatal úgy szab gátat, hogy a minisztertanácsi előterjesztés elfogadása mellett olyan kitételek szerepeljenek, mely szerint a következő öt éves tervekben *a mindenkor lehetőségek keretein belül* kell hogy a KPM (és a posta) a tervezést folytassa, és keresse a külső források bevonásának lehetőségét. Ez utóbbi témakörben az indokoltatlan és rosszul kihasznált, postától független különhálózatok területén reális kiaknázási lehetőségek vannak”.⁸

1984-ben a 3329/1983. sz. minisztertanácsi határozat értelmében a Magyar Posta hosszú távú területi hírközlési koncepciót dolgozott ki. A koncepciót arra az 1979-es minisztertanácsi határozatra alapozták, amely szerint elsőbbséget kell biztosítani a népgazdaság szükségleteit, a termelés korszerűsítését, a honvédelmet, valamint az állam- és közbiztonságot szolgáló távközlési igények

8 Budinszky József feljegyzése Pál Lénárd elnök részére a posta és távközlés helyzetéről és fejlesztéspolitikai koncepciójáról, 1979. november 24. MOL XIX-A-41. (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság iratai) 491. doboz

kielégítésének. A koncepció megállapította, hogy a népgazdaság és a társadalom hírközlés iránti szükségletének ki nem elégített hányada az elégtelen fejlesztések következtében nőtt, a szolgáltatások színvonala pedig csökkent. A nem kielégítő távközlési szolgáltatások következtében „a legszerényebb becslések szerint is a bruttó hazai termék 1–1,5 ezreléke megy veszendőbe. Ennél is sokkal nagyobb kárt okoz távlatban az, hogy nincs megfelelő mód a hazai és nemzetközi munkamegosztásból és kooperációból, valamint az automatizált termelésirányításból és gyors piaci információból adódó előnyök kiaknázására”.⁹ 1984-ben már látszott, hogy a 36 beszélőhely/száz lakos sűrűséget az ezredfordulóra megcélzó elképzelések nem fognak megvalósulni, ezért a célt lefelé módosították (30,7 beszélőhely/száz lakos). Az ellátatlanságot a nyilvános távbeszélő állomások számának növelésével próbálták enyhíteni. Az újabb, módosított fejlesztési koncepció 1987-ben készült el, ebben azzal számoltak, hogy 1990-re a nyilvántartott telefonra várakozók száma 600 ezerre emelkedik, mert a „népgazdaság fejlettségi szintje alapján 1–1,2 millió főállomás hiányzik a hálózathoz”.¹⁰

A közforgalmú hálózat területi sajátosságai

A távbeszélő szolgáltatás térbeli eloszlása és színvonala területileg változó volt. A nyolcmillió lakosú vidéknek hozzávetőlegesen annyi telefonállomás jutott, mint a kétmillió lakosú fővárosnak.

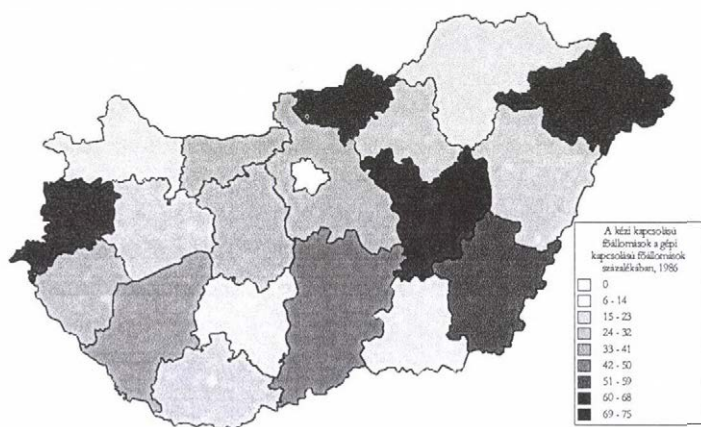
A távbeszélő központok helyi hálózata földalatti kábelrendszerből, illetve légvezetésekből állt. 1960-ban a vidéki hálózatok 20%-a légvezetésekkel működött. 1960-ban a 2750 helyi távbeszélő központtal ellátott magyarországi település közül csak 204-ben volt éjjel-nappali telefonközpont. 1985-ben az ország több mint háromezer településéből mindössze ötszáz kapcsolódott be az automata távhívó hálózatba. Mindez azt jelentette, hogy csak ötszáz olyan település volt Magyarországon, ahol a tárcsázás során a központ automatikusan, kezelőszemélyzet közreműködése nélkül kapcsolta a hívott számot. A kézi kapcsolású központokat csak a postahivatalok nyitva tartása alatt (munkanapokon 8–16 óra között) lehetett igénybe venni. Hetven város és a községek 85%-a helyközi beszélgetéseit csak hosszas várakozással és gyenge minőségben tudta

9 Magyar Posta Fejlesztéspolitikai osztálya: Az egyes térségek, településközpontok és környezetük közötti munkamegosztást és kapcsolatokat segítő hírközlési fejlesztések főbb irányai, 1984. MOL XIX-H-1 pp. (Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium. Központilag iktatott iratok) 15. 358. doboz. 457864/1984.

10 Hosszú távú 1987. 26. p.

lebonyolítani. A postai nyitva tartáson túli időpontokban kétezer település 2,7 millió lakosával lehetetlen volt telefonkapcsolatot teremteni. Mindez a helyi és távolsági beszélgetéseket egyaránt érintette.

A telefonállomások használhatósága tehát nagyban függött automatizáltságuktól. A kézi kapcsolású állomások legnagyobb arányban Szabolcs-Szatmár, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Vas megyében működtek.

1. ábra. A kézi kapcsolású főállomások a gépi kapcsolású főállomások százalékos arányában 1986-ban¹¹

Ami a telefon sűrűségét illeti, a megyék ellátottsági értéke a korszakban 4,9 és 13 beszélőhely/száz lakos között változott. A beszélőhely-sűrűség szempontjából a legrosszabb helyzetben Szabolcs-Szatmár megye volt, itt alig több mint öt beszélőhely esett száz lakosára. 1986-ben a megye egyik országgyűlési képviselője Szabolcsot az ország béna végtagjának nevezte, és azt a válasz nélkül maradt kérdést tette fel: „Hogyan lehet egy olyan település gazdálkodó szervezetétől hatékony, piacra orientált működést elvárni, hogyha hétfőn reggel meghívja Budapestet, akkor kedden már kapcsolják”.¹² Hasonlóképpen gyengén ellátott megyének számított Pest megye is. A dinamikusan növekvő fővárosi agglomerációs övezet telefonellátottsága igen alacsony színvonalú volt. A 20 ezer lakosú Kerepestarcán például 220 főállomás működött 1985-ben.¹³

11 A térképek adatainak forrása *Országos összesítő* 14. p. A térképeket Phengmaly Péter készítette.

12 Novák Lajos felszólalása 1986. október 24-én. Országgyűlési napló, 1985. I. kötet 733. p.

13 Telefonforgalom szempontjából Kerepestarcához tartozott Nagytarcsa és Kistarcsa is. A községeket a gödöllői kézi kapcsolású, de egész nap működő központ kapcsolta be a táv-

Pest megyéhez képest csak némileg volt kedvezőbb a helyzet Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyékben.

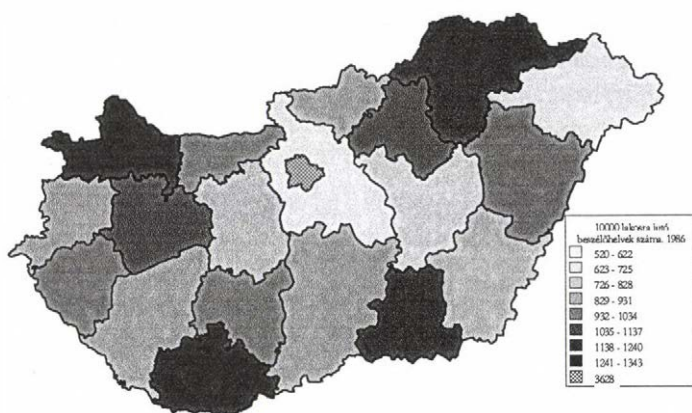
A legjobb helyzetben lévő megye Baranya. Relatív kedvező helyzetét (1986-ban 13,43 beszélőhely esik száz lakosra) az uránbányászathoz és fekete-szén-bányászathoz kapcsolódó beruházásoknak köszönhetette. Győr-Sopron megye távközlési pozícióját gép- és hadiipara eredményezte. A beszélőhelyekkel harmadik legjobban ellátott Csongrád megye pozíciójában pedig az olajbányászatnak volt szerepe. Szegeden 1977-ben helyeztek üzembe egy új távbeszélő központot, amely lehetővé tette, hogy a város és környezete bekapcsolódjon az automatizált hálózatba. Borsod-Abaúj-Zemplénben a nehéziparral összefüggő hálózatfejlesztés eredményezte, hogy a száz lakosra eső beszélőhelyek száma megközelítette a tizenkettőt.

Azt gondolhatnánk, hogy a négy, némileg kedvezőbb helyzetben lévő megye (Baranya, Győr-Sopron, Csongrád és Borsod-Abaúj-Zemplén) a telefonellátottság tekintetében – látva a nála rosszabb helyzetben lévőket – különösebben nem panaszkodott. Mindez azonban nem így volt. Az 1980-as években valamennyi megye elkészítette és az Országos Tervhivatal részére átadta terület- és településfejlesztési koncepcióját. Ezekben a dokumentumokban rosszabbnál is rosszabb mutatókat vonultattak fel a megyei távközlési hálózatokról. Csongrád megye például azt írta, hogy a megye telefonellátottsága az országos átlag alatti, még Szeged ellátottsága sem túl jó (16,86 beszélőhely/száz lakos), mert a város regionális központ. A megyék közötti területi különbségekben átrendezés csak a rendszerváltás után következett be.¹⁴

Magyarországon a községekben volt a legrosszabb a telefonhelyzet. A lakás-állomások tekintetében száz lakosra alig fél készülék jutott. De egy Szabolcs-Szatmár megyei községben még az országos átlagnál is rosszabbak voltak a mutatók: itt száz lakosra 0,1 lakástelefon esett. A megyéken belül – megyeszékhely-községek között – ellátottsági színvonalban Komárom, Nógrád és Békés megyékben voltak a legkisebb különbségek.

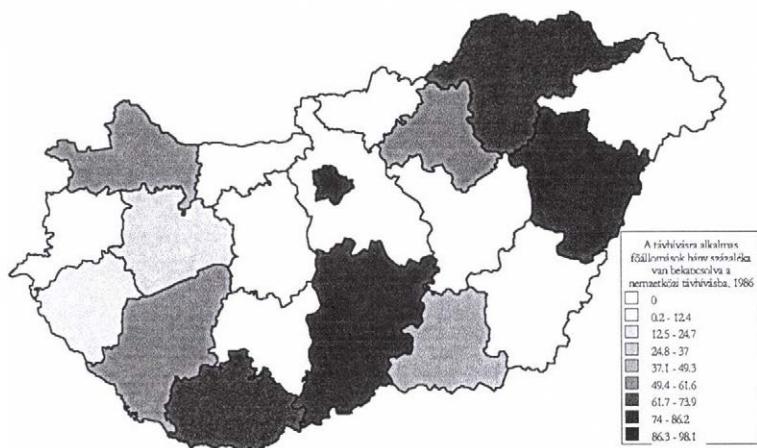
hívásba. 1985-ben a terület országgyűlési képviselője interpellált, „nem olyan nagyon jó az a telefon nálunk, mert bizony egy napba kerül, amíg Gödöllőt megkapjuk, vagy esetleg ne mondjak 10 kilométeres körzetben egy községet, fél napokat kell várni, rá”. Országgyűlési napló, 1980. II. kötet 1808. p.

¹⁴ ERDŐSI-GÖBL 2000.

2. ábra. Tízezer lakosra eső beszélőhelyek száma 1986-ban

1985 végéig az ország 3064 települése közül ötszáz helységet kapcsoltak be a távhívó rendszerbe. Mindez azt jelentette, hogy a postai központokba bekapcsolt 738 800 főállomás közül 81% alkalmas volt belföldi távhívásra. Szélsőségesen rossz volt a helyzet a nemzetközi távhívások lehetőségéhez való hozzáférésben. Az ország tekintélyes részén nem volt egyetlen olyan főállomás sem, ahonnan közvetlenül lehetett külföldi telefonszámot tárcsázni. Ezekből a megyékből csak úgy lehetett külföldre telefonálni, hogy az illetékes postahivatalban megkérték az összeköttetést.

3. ábra. A nemzetközi hívásra is alkalmas főállomások aránya a belföldi távhívásra is alkalmas főállomások arányában, 1986

A nyilvános telefonhálózat minőségi és területi különbségei azzal a következménnyel jártak, hogy az országrészek közötti napi forgalomban torlódások keletkeztek: „ma Budapest és Debrecen között 49 érpár van, és 49 beszélgetést lehet egyszerre végrehajtani. Legalább kétszer annyi kellene. Tehát arról van szó, hogy Budapest összes telefonja, tehát mintegy 700 ezer telefon és a Debrecenben lévő, a város és környékén lévő mintegy 35 ezer előfizető közül egyszerre egymással 49-en beszélhetnek. Nos, mi lenne a megoldás? Hát többek között mondjuk az, hogy fel kell bővíteni és egy kábelt le kell fektetni. Tessék elképzelni. Budapestről indul az árokásó, mennek a kilométerek, kábelek a földbe, fektetünk pénzt bele és tulajdonképpen mit fogunk megoldani? Egy forgalmi feszültséget az ország két területe között”.¹⁵

A Magyar Posta adminisztratív eszközökkel és a jogszabályok módosításával is igyekezett a forgalmi torlódásokat megszüntetni. 1976-ban pl. kezdeményezték a közületi titkos telefonszámok használatának korlátozását.¹⁶ A közületek jelentős része ugyanis, a telefonkönyvekben közzétett telefonszámokon túl más, titkos állomásként kezelt, de nyilvános használatú állomással is rendelkezett. Budapesten kb. 9 ezer állomás adata nem szerepelt a telefonkönyvben, mert azokat a közületek titkos állomásként kérték felszerelni. Ez azt jelentette, hogy a közületek felé irányuló hívások csak a telefonkönyvben közzétett állomásokra koncentrálódtak. A Magyar Optikai Művek 83 főállomása közül például 37 titkos volt, a Központi Fizikai Kutató Intézet 63 állomása közül pedig 61 titkos.

Telefonhálózatok a városokban

A legnagyobb helyi távbeszélő hálózat értelemszerűen a budapesti volt. 1955-ben 111, 1965-ben 183, 1975-ben 306, 1985-ben pedig 392 ezer főállomás¹⁷ működött a fővárosban. 1970-ben 24, 1978-ban 30, 1986-ban még mindig csak 35 beszélőhely esett száz lakosra Budapesten. A beszélőhely-sűrűség tekintetében Budapestet a Kádár-korszak utolsó éveire már Moszkva is megelőzte, nem

15 Tóth Illés felszólalása az MSZMP budapesti pártértekezletén 1985. március 9. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL). XXXV.1.a.2. (Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottságának iratai. Vezető testületek és titkárok. Pártértekezletek) 8. ö. e.

16 KPM Postafőosztály 8. szakosztály: Jelentés a távbeszélő forgalmi torlódások megszüntetése érdekében szükséges jogszabály módosítások tárgyában, 1976. február 7. MOL M-KS 288/42. 1976. 11. ö. e.

17 A főállomás olyan előfizetői állomás, amely a központhoz csatlakozik. A statisztikai gyakorlatban a főállomás az ikerállomás és alközponti áramkör gyűjtőneve. Az ikerállomás olyan távbeszélő állomás volt, amely a főközpontozhoz két társállomással közös áramkörrel kapcsolódik. Az áramkört a két előfizető azonos jogokkal, közösen használta.

beszélve Bécs 75, Stockholm 135-ös értékéről. A fővároson belül a telefon-ellátottságban nagy különbségek léteztek. A belső kerületek viszonylag magas beszélőhely-sűrűségével szemben a külső kerületekben 6-10 beszélőhely esett száz lakosra. Ami a lakótelepek ellátását illeti, Budapest 107 kétszáz lakásosnál nagyobb lakótelepének 244 ezer lakásában 88 ezer bekapcsolt állomás működött. Minőségi szempontból azonban csak 86 lakótelepen volt megfelelő az ellátás, 18 lakótelepen csak közterületi nyilvános telefonállomás volt, három lakótelep pedig teljesen ellátatlannak minősült.¹⁸

A legnépesebb vidéki városaink telefonhálózata és beszélőhely-sűrűsége nem vethető össze Budapesttel. Négy különböző statisztikai évkönyvsorozat¹⁹ felhasználásával sikerült összeállítani néhány vidéki város távbeszélő főállomásainak fejlődését.

1. táblázat. *A bekapcsolt főállomások száma a vidéki megyeszékhelyeken, megyei (1971 előtt megyei jogú) városokban 1955–1985 között*

város	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Debrecen	2 351	3 577	4 243	6 162	7 037	13 766	16 216
Miskolc	3 036	5 582	7 354	11 958	17 734	21 500	30 962
Pécs	3 538	4 683	5 886	6 268	11 962	15 440	19 137
Szeged	2 437	3 137	3 906	5 344	6 018	9 754	14 910
Győr	1 734	2 590	3 374	4 842	5 329	9 088	13 169
Békéscsaba	n.a.	n.a.	n.a.	1 512	2 147	2 210	5410
Eger	808	1 290	2 011	2 337	2 427	5 745	7323
Kaposvár	1 068	1 752	1 950	3 163	3 891	3 974	4194
Kecskemét	n.a.	n.a.	n.a.	1 886	3 099	3 500	7704
Nyíregyháza	1 082	1 582	1 743	2 255	4 194	4 758	6616
Salgótarján	515	808	1 071	1 704	2 347	4 166	5508

18 A Magyar Posta előterjesztése az MSZMP Budapesti Végrehajtó Bizottságának a főváros telefonellátásának helyzetéről és fejlesztéséről, 1986. november 12. XXXV.1.a. 4. (Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Bizottságának iratai. Vezető testületek és titkárok. Végrehajtó Bizottság) 1986. 744. ö. e. 4. p.

19 Az adatok az 1954–1962 közötti évekről Magyarország éves statisztikai évkönyveiből származnak. A Közlekedési és hírközlési adattárak tartalmazzák az 1965–1968 közötti adatokat. Az 1970–1979 közötti adatok lelőhelye a Közlekedési és hírközlési évkönyvek, a Postai és távközlési évkönyvekben pedig az 1980 után adatok szerepelnek. A telefonhálózatra vonatkozó 1963-as és 1964-es adatok viszont egyik sorozatban sem szerepelnek.

város	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Szekszárd	640	800	838	1 147	1 310	2 891	5133
Székesfehérvár	829	1 425	1 924	2 486	4 069	4 536	5695
Szolnok	1 088	1 642	2 092	2 911	3 522	3 754	4923
Szombathely	n.a.	n.a.	n.a.	3 014	4 529	5 477	5942
Tatabánya	438	783	1 035	1 788	2 416	3 716	5423
Veszprém	761	1 204	1 426	1 754	2 629	2 963	3150
Zalaegerszeg	n.a.	n.a.	n.a.	2 331	3 349	4 346	4752

Békéscsaba, Kecskemét, Szombathely és Zalaegerszeg telefonhálózatáról 1970 előtt semmilyen forrásban nem közöltek adatokat. A Magyar Posta 1965-ös statisztikai évkönyvéből viszont kiderül, hogy Békéscsabán 1953–1965 között nem bővítették az 1500-as kapacitású gépi kapcsolású telefonközpontot. A kecskeméti telefonközpont 1956-tól legfeljebb kétezer főállomást tudott kiszolgálni. Szombathelyen 1961-ig nem volt gépi kapcsolású telefonközpont, 1961-ben egy 2000-es központot létesítettek. Zalaegerszegen pedig még 1965-ben sem volt gépi kapcsolás.

A főállomások számát az 1960., 1970 és 1980. évi népességszámmal összehasonlítva, a városok távbeszélő ellátottságnak minőségét feltáró mutatókat kapunk.

2. táblázat. Száz főre eső távbeszélő főállomások száma
a vidéki megyeszékhelyeken és megyei (1971 előtt megyei jogú) városokban

város	1960	1970	1980
Debrecen	2,72	3,80	7,19
Miskolc	3,96	6,62	10,37
Pécs	3,86	4,17	9,15
Szeged	2,62	3,52	5,71
Győr	3,01	4,72	7,32
Békéscsaba	n.a.	2,60	3,29
Eger	3,34	4,87	9,43
Kaposvár	3,61	5,19	5,49
Kecskemét	n.a.	2,36	3,80
Nyíregyháza	2,32	2,75	4,40

város	1960	1970	1980
Salgótarján	2,16	3,92	8,40
Szekszárd	4,38	4,61	8,34
Székesfehérvár	2,53	3,16	4,39
Szolnok	3,55	4,58	4,98
Szombathely	n.a.	4,62	6,61
Tatabánya	1,55	2,70	4,89
Veszprém	4,51	4,58	5,39
Zalaegerszeg	n.a.	5,88	7,85

A bekötött városi fővonalak száma 1960–1980 között sokkal nagyobb ütemben emelkedett, mint a városok népessége. Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged népessége 1980-ban 40–47%-al magasabb volt, mint húsz évvel korábban, főállomásaik számának növekedési üteme 210–280%. Az alacsony bázisról induló bővülés erősebb üteme érzékelhető változást nem tudott eredményezni. Közeli hasonló volt a helyzet a megyeszékhelyeken is. Eger népessége 1960–1980 között 57%-al növekedett, a fővonalai telefonok száma pedig három és félszeresére nőtt. Mindez annyira volt elegendő, hogy a hatvanezer lakosú városban a fővonalak száma nem érte el a hatezret. E két évtizedes időtávlatban a fővonalai telefonok bővülésének üteme Kaposvárott, Szolnokon és Veszprémben volt a legalacsonyabb volumenű. Kaposvár népessége 49%-al nőtt, fővonalainak száma 126%-al. Szolnokon a népességnövekedés 63%, a fővonalai növekedés aránya pedig 129%. Veszprém népessége húsz év alatt több mint a duplájára nőtt, a fővonalak száma 146%-al gyarapodott.

Valamennyi magyar város távbeszélő ellátottságát feltáró mutatókat 1986-ban hoztak először nyilvánosságra. A városi telefonhálózatokról a Magyar Posta 1986-tól egységes szerkezetben tett közzé adatokat (a kapcsolás jellege, a hálózat kapacitása, a főállomások száma, a főközpont telítettsége, a nyilvántartott várakozók száma, stb.). A háziagos kivitelezésben készített, stencilezéssel sokszorosított megyei füzetek egyedül a KSH könyvtárában lelhetők fel.²⁰ A következőkben ezek alapján foglalom össze 108 vidéki város telefonhálózatának jellemzőit.

1985-ben 108 vidéki városban (össznépesség 3,9 millió fő) 263 ezer fővonalai állomás működött. A fővonalak közül 81 ezer közületi, 175 ezer pedig lakásba kapcsolt főáramkör volt. A beszélőhelyek száma 584 ezer.

²⁰ *Megyék távközlési adatai*

A posta 106 vidéki város 175 ezer telefonigénylőjét tartotta nyilván 1985-ben.²¹ A vidéki városok 71%-ában a nyilvántartott telefonigénylők száma teljes népességük 2–6%-ára rúgott. Százhalombattán, Egerben és Győrben a teljes népesség 7, Dunakeszin 9, Szentendrén már 13, Békéscsabán pedig 15%-a várakozott távbeszélőre. 1985-ben a telefonigénylők száma a mezőgazdálkodással foglalkozó alföldi városokban (Hajdúnánás, Túrkeve, Törökszentmiklós, Kisújszállás, Mezőtúr, Karcag), illetve egyes 1983–1984-ben várossá nyilvánított településeken (Zirc, Zalaszentgrót, Tiszafüred, Szentgotthárd stb.) volt a legalacsonyabb.

A lakásokba bekapcsolt főállomások tekintetében a városi rangsor élén Miskolc (25 ezer lakástelefon), majd tőle leszakadva Pécs, Debrecen, Szeged és Győr állt. A beszélőhelyek abszolút számát tekintve is Miskolc áll az élen mintegy 53 ezer beszélőhelyével. A száz lakosra eső beszélőhelyek számát tekintve Szekszárd (29 beszélőhely), és Mezőkövesd (26 beszélőhely) mutatói a legkedvezőbbek. A száz lakásra eső lakás-főállomások volumene tekintetében 30 feletti értékkel három város, Miskolc, Mezőkövesd és Szekszárd rendelkezett. A lakásállomány több mint 20%-ában volt telefon Tapolcán, Balatonfüreden, Pécsen, Egerben, Kazincbarcikán, Győrben, Siófokon és Salgótarjánban. A lakások 15–19%-a volt felszerelve távbeszélővel Nagykanizsán, Vácott, Sopronban, Szentendrén, Debrecenben, Keszthelyen, Mosonmagyaróváron, Zalaegerszegen, Szegeden, Gyöngyösön és Kecskeméten. A lakás-főállomások rangsorának alján azok a városok álltak, amelyek lakásállományának alig 1–5%-a rendelkezett telefonkészülékkel. Közöttük megtaláljuk a főváros agglomerációs övezetének városait (Dunakeszi, Érd), tradicionális nehézipari–bányászati központokat (Ózd, Dorog, Komló), perifériális forgalmi helyzetű kisvárosokat (Nyírbátor, Sárospatak, Zalaszentgrót) és természetesen a mezőgazdaságból élő alföldi városokat (Karcag, Szentes, Törökszentmiklós, Hajdúnánás stb.).

Szembetűnő, hogy a lakás-főállomások relatív értékei szempontjából leggyengébb helyzetű települések halmaza (Dunakeszi kivételével) megegyezik a telefonigényléssel legalacsonyabb volumenben rendelkező városok halmazával.

Egy 1982-ben végzett reprezentatív felmérésből²² tudjuk, hogy a magyar háztartások telefonellátottságára a település mérete, az iparosodás mértéke és a vasút jelenléte hatott pozitívan. A telefonhoz való hozzáférést a társadalmi pozíció, a foglalkozás és a településkategória befolyásolta. Minél nagyobb adott településkategórián belül egy család jövedelme, annál valószínűbb, hogy ren-

21 Mohács és Siklós esetében a nyilvántartott várakozók száma olvashatatlan.

22 HELLER 1990.

delkeztek lakástelefonnal. Budapesten a budai villanegyedek jól kereső, valószínűleg vezető beosztású és/vagy értelmiségi családjaiban viszonylag magas volt a lakástelefonok száma. Egy szabolcsi falusi, sőt kisvárosi körzeti orvos lakásában nagy valószínűséggel nem volt még telefon az 1980-as években sem. Egy megyeszékhelyen praktizáló körzeti orvosnak már ilyen gonddal nem kellett számolnia.

Az 1985-ös városi adatsor alkalmas árnyaltabb összehasonlításra is. A két legnagyobb, azonos népességszámú (211 ezer fő) vidéki város, Miskolc és Debrecen közül minden mutató tekintetében Miskolc helyzete a kedvezőbb. A harmadik legnagyobb város, Szeged (182 ezer fő) telefonellátottsága jobban hasonlít Debrecenéhez, mint Miskolcé Debrecenéhez. Sőt Pécs (177 ezer fő) és Győr (129 ezer fő) mutatói is kedvezőbbek, mint Debrecené, vagy Szegedé. A három, százazres nagyságú megyeszékhely (Kecskemét, Székesfehérvár és Nyíregyháza) mutatói közel azonosak (száz lakosra eső főállomások száma 5–7, száz lakásra eső főállomások száma 10–14).

Az 50–80 ezer lakossal rendelkező városok²³ közül Eger mutatói messze kiemelkednek a csoportjából. Egerben a lakások 24%-a rendelkezett telefonnal, miközben a csoportátlag 14%. Átlagos a lakástelefon-ellátottsága Szombathelynek, Dunaújvárosnak. Mélyen az átlag alatti Hódmezővásárhelynek és Veszprémnek (6–9 lakás-főállomás/száz lakás). A 30–50 ezres népességgel rendelkező 21 város között szélsőséges különbségek léteztek, voltak relatíve jól és relatíve igen gyengén ellátott városok. Salgótarján, Szekszárd, Kazincbarcika, Vác lakásállományának 19–34%-ában fel tudták venni a telefonkészüléket. Ózdon, Érden, Baján, Orosházán, Kiskunfélegyházán, Hajdúböszörményben, Komlón stb. elvértve találunk csak lakás-főállomásokat. A 24 darab 20–30 ezer fő népességgel rendelkező város telefonellátottsága tekintetében már semmiféle tendenciát nem lehet érzékelni, szélsőséges eltérések jellemzik őket. A 20 ezer főnél is kisebb 45 város mutatói inkább kiegyenlítettek. A korábban már említett Mezőkövesden kívül Szentendre, Tapolca, Balatonfüred és Siklós lakásállománya rendelkezett átlagon felüli mértékben (14–34%) telefonnal.

A közforgalmi telefonhálózatok alacsony színvonala miatt a postai hálózatra zárt különhálózatokat is telepítettek. Saját telefonhálózatot tudtak kiharcolni maguknak a taxisok, a közvilágítás, a légoltalom, a tűzoltók, a mentők, a

23 Népességük növekvő sorrendjében: Hódmezővásárhely, Nagykanizsa, Sopron, Zalaegerszeg, Dunaújváros, Veszprém, Eger, Kaposvár, Tatabánya, Szolnok, Szombathely.

fegyveres testületek, a belügy, a meteorológiai szolgálat, a Magyar Távíratí Iroda stb. Ezek a külön célú hálózatok kizárólag azért jöttek létre, mert a közforgalmú telefon nem működött kielégítően. Voltak olyan külön hálózatok is, amelyeket a közforgalmú hálózattól független nyomvonalon létesítettek. Ilyen volt a MÁV vonalkábel és légvezeték hálózata, a villamosenergia-iparnak a nagyfeszültségű távvezetésekre telepített átviteli rendszere, a földgázvezetékek nyomvonalán kiépült távkábelek. Ez utóbbiak a gázvezeték üzemeltetéséhez szükséges távközlési és távvezérlési rendszert szolgálták ki. Értelemszerűen a külön célú hálózatok kiépítésének és működtetésének költségei igen magasak voltak, 1971–1980 között a köz célú hálózatra fordított beruházások mintegy 40%-ára rúgtak.²⁴ A zárt hálózat nagyságrendjére jellemző adat, hogy 1984-re a kb. 9600 km postai helyközi kábel nyomvonal mellett hozzávetőlegesen ugyanekkora saját kábelhálózattal rendelkeztek. A decentralizálatlan és koordinálatlan zárt célú távközlési hálózatok természetesen csak alapszinten voltak kihasználva. A külön célú zárt telefonhálózatok sajátos szegmensét jelentették a párt- és államigazgatásban működő hálózatok.²⁵

Manapság elfogadott az a magyarázat, hogy a távközlés fejlesztésére a Kádár-korszakban azért nem került sor, mert a telefonszolgáltatás színvonaltalanságával, a telefon nélküli élet nehézségeivel a döntéshelyzetben lévők sohasem szembesültek. A külön célú hálózatok használói kiváltságos helyzetben voltak, a hétköznapiak során az általános telefonmizériából semmit sem érzéltek, annak súlyát felmérni – gyakorlati tapasztalatok híján – nem tudták. A közforgalmi hálózatok leképezték a centralizált uralmi rendszert, az irányítási–működési struktúra igényeit kielégítették. A telefonkábelek úgy hidalták át a teret, hogy a térszerkezet centrum–periféria hátrányait nem mérsékeltek, hanem éppenséggel erősítették. Magyarország közforgalmú telefonhálózata a távbeszélőnek azt az osztársadalmi feladatát, hogy az emberek lakóhelyüktől függetlenül szabadon érintkezhessenek egymással, nem töltötte be.

24 Hosszú távú 1981. 122. p.

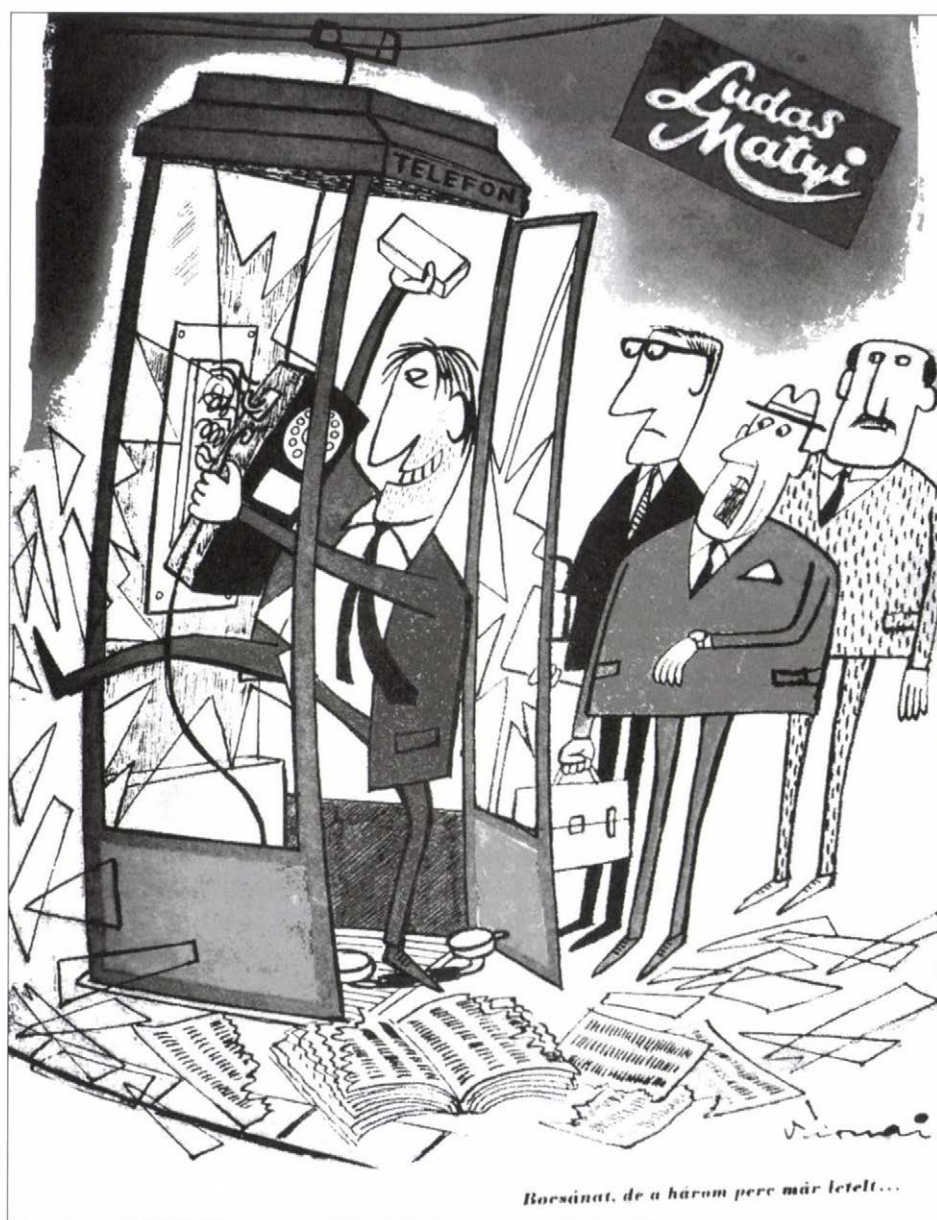
25 A PB-hálózat az MSZMP Politikai Bizottságának tagjait szolgálta ki. A lehallgatás ellen biztosított, titkosított, hő- és vízálló VCS-vonalak kezelését 1969-től a parlament épületében létrehozott nemzetközi kormány-összeköttetési központ látta el. Létezett még miniszteri külön (MK) és a leginkább közismert közüzemigazgatási (K) távbeszélő hálózat is.

1. kép. A trafikokban elhelyezett nyilvános telefonkészülékeken a telefonálás elveszítette bizalmas jellegét, 1965

2. kép. Ötletek a telefon nélküli életre, 1965

3. kép. Nyakkendős huligán egy téglával tönkreteszi a telefonfülkét.
A telefonra várakozók megértően figyelik a rombolást, 1970

4. kép. Rendszerkritika 1989-ből. A telefonhiány ok a disszidálásra, 1989.

Hivatkozott irodalom

ERDŐSI-GÖBL 2000.

ERDŐSI FERENC – GÖBL EDINA: A távbeszélő-ellátottság területi jellemzői. *Területi statisztika*, 3(40) (2000) 3. sz. 257–274. p.

HELLER 1990.

HELLER KRISZTINA: A lakossági távbeszélő-felhasználás törvényszerűségei. In: *A távközlés társadalmi és gazdasági összefüggései*. Szerk. HELLER KRISZTINA, NÁDASDI FERENC. Budapest, 1990. Akadémiai kiadó. 63–95. p.

Hosszú távú 1981.

A hírközlés hosszú távú koncepciójának irányelvei. Budapest, 1981. OMFB

- Hosszú távú 1987.* *A posta és távközlés hosszú távú fejlesztési koncepciója.* Budapest, 1987. június. Magyar Posta Központja. Szolgálati használatra.
- MSZMP* *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei.* Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA – SOÓS LÁSZLÓ – T. VARGA GYÖRGY – UJVÁRY GÁBOR. Budapest, 1997. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 29.)
- Megyék távközlési adatai* *Bács-Kiskun megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Baranya megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Békés megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Csongrád megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Fejér megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Győr-Sopron megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Hajdú megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja
- Heves megye postai és távközlési adatai.* Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Jász-Nagykun-Szolnok megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Komárom-Esztergom megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Nógrád megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Pest megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Somogy megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Szabolcs-Szatmár megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Tolna megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Vas megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Veszprém megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Zala megye postai és távközlési adatai. Budapest, 1986. Magyar Posta Központja

Országos összesítő

Országos összesítő az 1986. évi postai és távközlési adatokról. Budapest, 1987. Magyar Posta